

Ako hovorí slovenská mládež v Maďarsku a na Slovensku v súčasnosti?*

(Bilingválna reflexia)

MÁRIA HOMIŠINOVÁ

Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied, Karpatská 5, SK-040-01 Košice
E-mail: homisin@saske.sk

(Received: 9 December 2014; accepted: 18 March 2015)

Abstract: The intention of this paper is to present the empirical research results of the Slovak youth lingual-communication behaviour in Slovakia and Hungary, whereas this research work was performed in both countries in the year 2010. Expressions of a spoken form of the Slovak language in surroundings were investigated, which is typical for the application of the written language as a form of a social contact in school – with friends, peers, and in family. The referential framework of this article consists of three analytical levels: 1. the analysis of the knowledge level of the Slovak and Hungarian language (in the case of the Slovak language, its lingual appearances are analyzed); 2. intergeneration relations of lingual communication; 3. the analysis of mutual contexts (the dependence on identification signs).

Keywords: communication, knowledge of languages, the Slovak language, the Hungarian language, generation context

1. Úvod

V kontexte skúmania jazykových procesov v multietnickom prostredí (so zastúpením príslušníkov majority a minority) je potrebné si uvedomiť, že jazykový vývin členov minoritnej skupiny sa ubera zvyčajne od monolingvizmu v prvom (materinskom) jazyku k bilingvizmu (ovládaniu jazyka majority). V závislosti od kompaktnosti, či disperznosti usídlenia minority, od jej začlenenia do agrárneho alebo urbánneho prostredia, od stupňa uchovávaní či porušovania etnickej endogamie pri výbere manželských partnerov, ako aj od pôsobenia ďalších činiteľov sa naznačené procesy môžu udiať v priebehu niekoľkých generácií. Na druhej strane, je častým jazykovým javom, že aj príslušníci majoritnej skupiny, žijúci v dlhodobom úzkom kontakte s minoritou, si osvoja jazyk minority, v ktorom viac alebo menej často komunikujú v závislosti od jazykovej situácie (BOTÍKOVÁ–BOTÍK 2002, KISS 2002).

Vzhľadom na rozličný spôsob osvojenia i rozličné komunikačné potreby pre obidva jazyky, úroveň ich ovládania býva rozdielna a bilingvista je iba zriedkavo rovnako alebo úplne fluentný (zbehlý) v oboch jazykoch. Táto úroveň fluencie

* Príspevok vznikol s podporou grantového projektu VEGA 2/93/2009.

v konkrétnom jazyku bude závisieť od potrieb pre každý z jeho jazykov a od oblastí, pre ktoré ich používa. Preto aj jazyková kompetencia bilingvistu by nemala byť vyhodnocovaná len cez jeden jazyk, ale mal by sa skúmať celkový jazykový reper-toár tak, ako ho používa v každodennom styku.

Údaje o tom, ako príslušníci minoritného (aj majoritného) spoločenstva riešia jazykové komunikačné situácie v národnostne zmiešanom prostredí, majú základný význam pre poznanie ich jazykového vývoja. Týka sa to predovšetkým situácií v rodinách, ktorých vplyv sa uplatňuje vo výchove ďalšej generácie aj v pôsobení na ostatných členov rodiny. Rodina rovnako zohráva významnú úlohu pri odovzdávaní jazykových poznatkov a zvyklostí a tiež pri utváraní jazykového zamerania (vedomia) svojich detí.

V kontexte skúmania jazykových procesov slovenskej minority žijúcej prevažne v južných oblastiach Maďarská (Dolná zem) je potrebné si uvedomiť, že jej jazykový vývin sa vzhľadom na ich špecifický vývoj a etnické charakteristiky (DIVIČANOVÁ–KRUPA 1999, HOMIŠINOVÁ 2009), uberal od monolingvizmu k nevyváženému bilingvizmu, s výraznou dominanciou jazykovej komunikácie v maďarskom jazyku a slabnúcim používaním materinského jazyka v rodinnom prostredí (DIVIČANOVÁ 2002, DIVIČANOVÁ 2004, ŽILÁKOVÁ 2002, ŽILÁKOVÁ 2004, HOMIŠINOVÁ 2003, HOMIŠINOVÁ 2006, HOMIŠINOVÁ 2007, HOMIŠINOVÁ 2008b, HOMIŠINOVÁ 2011a, UHRINOVÁ 2004, UHRINOVÁ 2011, ŽILÁKOVÁ–UHRINOVÁ 2008).

V príspevku budeme analyzovať výsledky výskumu v rámci riešenia grantového projektu nazvaného Jazykovo-komunikačné správanie slovenskej mládeže v Maďarsku a na Slovensku v situačnom kontexte intraetnického používania hovorenej slovenčiny,¹ realizovaného v roku 2010 v oboch krajinách. Zameriame sa na skúmanie stavu bilingvizmu (znalosť slovenského a maďarského jazyka) a medzigeneračnú jazykovú komunikáciu členov oboch jazykových skupín.

2. Popis metodiky, vzťahový rámec analýzy a spracovanie dát

V súlade so stanovenými cieľmi celého výskumného projektu, účelom použitej metodiky bolo aj skúmanie jazykovo-komunikačnej znalosti účastníkov výskumu (ovládanie jazykov majoritného a minoritného jazyka, t. j. slovenčiny a maďarčiny u slovenskej mládeže v oboch krajinách avšak v opačnom garde) a jej pôsobenie v generačnom kontexte, resp. zistenie, aká je miera znalosti jazykov komunikácie a akú úlohu zohráva v komunikačnom správaní slovenskej mládeže na Slovensku (SS) aj v Maďarsku (SM) v rodinnom prostredí.

Uvedené ukazovatele (empirické premenné) sme tak mohli skúmať samostatne, ale aj vo vzájomných súvislostiach.

Referenčný rámec článku obsahuje tri roviny analýz, ktoré interpretujeme z pohľadu oboch jazykových skupín: 1. analýza komunikačnej znalosti majoritného a minoritného jazyka (hodnotenie na osobnej úrovni, t. j. za seba (analýza

¹ O koncepte projektu pozri príspevok M. Homišinovej (HOMIŠINOVÁ 2011b).

stavu bilingvizmu); 2. analýza medzigeneračnej jazykovej komunikácie; 3. vzájomné súvislosti ukazovateľov: znalosť jazykov vs medzigeneračná jazyková komunikácia.

2.1. Ukazovateľ jazykovej znalosti

Podstatou ukazovateľa jazykovej znalosti bolo vlastné vyjadrenie resp. priznanie účastníkov výskumu k ovládaniu vybraných podôb slovenského jazyka a maďarského jazyka (komunikačný jazyk majority v Maďarsku a minority na Slovensku). Hoci sme vo výskume sledovali fungovanie spisovnej slovenčiny predovšetkým ako jej hovorenej podoby, v uvedenom ukazovateli sme z dôvodu jasnejšieho vymedzenia jazykových podôb špecifikovali spisovný slovenský jazyk a hovorovú podobu slovenčiny, ktorých chápanie sme bližšie označili. V prípade maďarského jazyka sme predpokladali, že obidve jazykové skupiny, ako kontaktné skupiny s maďarským etnikom, disponujú istou mierou komunikačnej znalosti maďarčiny.² Ukazovateľ jazykového správania v uvedenom kontexte poukazoval (s istými obmedzeniami) aj na stav bilingvizmu vybraných jazykových skupín.

Otázka aplikovaná v metodike výskumu sledovala aj priznanie miery ovládania jazykov. Jej znenie bolo nasledovné: Čo si myslíte, do akej miery Vy osobne ovládáte uvedený jazyk? Išlo o schopnosť rozprávať v spisovnom slovenskom jazyku (jazyk akým sa hovorí v TV, rozhlase), hovorovej slovenčine (bežný jazyk komunikácie), slovenskom nárečí, maďarskom jazyku.

Respondenti na sedembodovej posudzovacej (ratingovej) škále (od vôbec nerozprávam – 1 po veľmi dobre rozprávam – 7) hodnotili mieru svojej znalosti, resp. svoju komunikačnú schopnosť v slovenskom a maďarskom jazyku.

2.2. Ukazovateľ medzigeneračnej jazykovej komunikácie (komunikácia v rodine)

Podstatou ukazovateľa bolo skúmať aká je voľba komunikačného jazyka v rodinnom prostredí účastníkov výskumu, resp. zaujímalo nás vlastné vyjadrenie resp. priznanie účastníkov výskumu ku komunikácii v slovenskom jazyku (bližšie sa nešpecifikovala podoba jazyka, išlo o bežne hovorený komunikát), prípadne v maďarskom jazyku. Znenie otázky bolo nasledovné:

² Potvrdzujú to aj výsledky celého radu národnostne orientovaných, „novodobých“ empirických výskumov (vrátane jazykového správania minorít) realizovaných z dielne Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach (ale aj iných výskumných pracovísk) v Maďarsku, napr.:

- výskum slovenskej inteligencie v Maďarsku (1998/99); výsledky pozri: HOMIŠINOVÁ 2003;
- empirický výskum skúmania medzigeneračných súvislostí zmien etnickej identity slovenskej rodiny v Maďarsku (2000/2001); výsledky: HOMIŠINOVÁ 2006, HOMIŠINOVÁ 2008b;
- sociolingvisticky orientovaný výskum zameraný na jazykovo-komunikačné správanie pracovníkov/poslancov slovenských menšinových samospráv pôsobiach v Maďarsku a to v rodinnej aj verejnej sfére (2006/2007); výsledky: HOMIŠINOVÁ 2007, HOMIŠINOVÁ 2008a, ale aj na Slovensku v rokoch 1990, 1992, 1995, 1998, 2004, 2007 (pozri výskumné správy www.saske.sk).

Ktorým jazykom prevažne hovoríte v súčasnosti?

- so starým otcom;
- so starou matkou;
- s otcom;
- s matkou;
- so súrodencami;
- s príbuznými (v rodine).

Použitá päťbodová škála umožňovala pri každej položke výber nasledovných variantov: 1 – len slovensky, 2 – viac slovensky ako maďarsky; 3 – rovnako slovensky aj maďarsky; 4 – viac maďarsky ako slovensky; 5 – len maďarsky.

Aplikovaná viacbodová posudzovacia škála obidvoch ukazovateľov umožňovala realizovať *frekvenčnú analýzu* (%-ne zastúpenie odpovedí; N = počet odpovedajúcich respondentov v skupinách: SS_N ; SM_N) podľa jednotlivých jazykových skupín za použitia testovacieho kritéria chí kvadrát (χ^2), s istými obmedzeniami aj *deskriptívnu analýzu* (aritmetický priemer celej vzorky M_{SS-SM} , jednotlivých skupín M_{SS} , M_{SM} , resp. označenie priemerných hodnôt \bar{x} , modus – najčastejšie volený variant), *Spearmanovú koreláciu* a tiež *analýzu variancie* na posúdenie rozdielov medzi priemerami príslušných položiek: dvojrozmernú analýzu rozptylu – two way ANOVA (graf č. 1, 2, 3, 4), za použitia F-testu (minimálne kritérium významnosti $p < 0,05$), ktorá naznačuje súvislosti medzi ukazovateľmi.

Výsledky analýz pre lepšiu ilustráciu prezentujeme aj v grafickej podobe.

3. Výsledky

Výsledky realizovaných analýz budeme interpretovať v zmysle skôr uvedeneho referenčného rámca zachovajúc spomínané tri línie analýzy.

3.1. Miera komunikačnej znalosti jazykov (stav bilingvizmu)

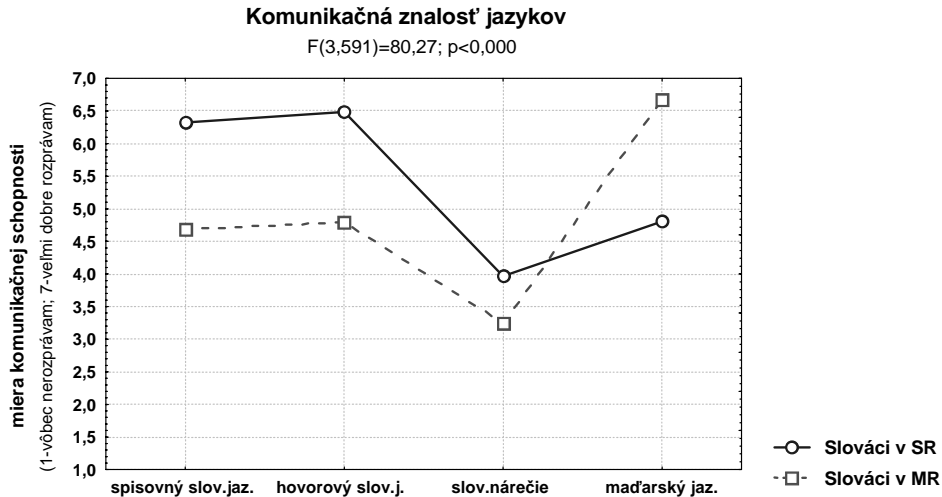
Z realizovanej frekvenčnej analýzy vyplynulo, že modálnym bodom (najčastejšie voleným) u SS v prípade posudzovania spisovnej slovenčiny bol bod 7 predmetnej škály (62% respondentov); hovorovej slovenčiny bod 7 (74,8%); slovenského nárečia body 1, 4 a 7 (zhodne po 20%); maďarského jazyka bod 4 (25%). SM v prípade posudzovania spisovnej slovenčiny najčastejšie volili bod 5 (31% respondentov); hovorovej slovenčiny bod 4 (24%); slovenského nárečia bod 3 (25%); maďarského jazyka bod 7 (86%).

Už aj z tohto prehľadu je zrejmá diferencovanosť sebareflexnej znalosti vybraných jazykov medzi podskupinami, ktorá sa prejavila ako štatisticky významná (spis. slov.: $p \leq 0,000$; $\chi^2 = 73,85$; hov. slov.: $p \leq 0,000$; $\chi^2 = 89,90$; slov. nár.: $p = 0,01$; $\chi^2 = 22,19$; maď. jaz.: $p \leq 0,000$; $\chi^2 = 95,57$)

Výsledky Spearmanovej korelácie potvrdili, že u SS_{99} odpovede korelujú najviac medzi znalosťou spisovnej slovenčiny a hovorovou slovenčinou (0,587) a rovnako je to aj v prípade SM_{93} avšak s vyššou mierou korelácie (0,703).

Ilustratívnejšie znázornenie výsledkov umožňuje grafická podoba analýzy rozptylu (graf č. 1).

Graf č. 1

Z priemerných hodnôt grafu č. 1 je zjavné, že slovenská mládež na Slovensku (SS₉₉) podľa vlastného vyjadrenia veľmi dobre komunikuje v spisovnej ($\bar{x} = 6,32$) aj v hovorovej slovenčine ($\bar{x} = 6,48$), regionálne nárečie ovládajú na priemernej úrovni ($\bar{x} = 3,97$) a maďarský jazyk na nadpriemernej úrovni ($\bar{x} = 4,81$). U slovenskej mládeže v Maďarsku (SM₁₀₀) sa potvrdila najvyššia komunikačná znalosť maďarčiny ($\bar{x} = 6,72$), dokonca ešte vo vyššej miere ako sa vyjadrili Slováci v SR vo vzťahu k obidvom varietam slovenčiny. Potom nasledujú dve podoby slovenčiny (zhodne na nadpriemernej úrovni $\bar{x} = 4,58; 4,66$) a na najnižšej, podpriemernej, úrovni komunikujú v nárečových podobách slovenčiny ($\bar{x} = 3,15$). Rozdiely medzi skupinami sú štatisticky významné v prípade posudzovania spisovnej a hovorovej slovenčiny a tiež maďarčiny ($p \leq 0,000$; $F = 80,27$).

3.2. Medzigeneračná jazyková komunikácia

Z realizovanej frekvenčnej analýzy vyplynulo, že modálnym variantom (najčastejšie voleným) na posudzovacej škále v skupine SS v komunikácii so všetkými rodinnými príslušníkmi bol variant „len slovensky“ (so starým otcom 45,1%, starou mamou 38,8%, s otcom 51,6%, s matkou 57,1%, so súrodencami 60%, s príbuznými 36,7%). Celkovo môžeme konštatovať, že generačne má komunikácia v slovenskom jazyku u tejto podskupiny vzostupnú tendenciu.

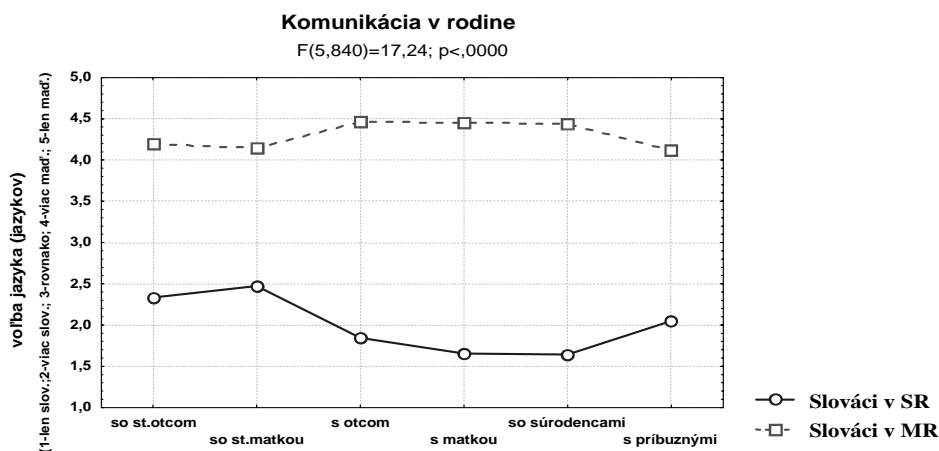
Výsledky u slovenskej mládeže v MR sú odlišné. Modálnym variantom voleným na posudzovacej škále v komunikácii so všetkými rodinnými príslušníkmi bol variant „len maďarsky“ (so starým otcom 57,9%; starou mamou 51,6%; s otcom 69,4%; s matkou 69,4%; so súrodencami 65%; s príbuznými 46%).

Z tohto prehľadu je zrejmá diferencovanosť medzigeneračnej jazykovej komunikácie medzi podskupinami, ktorá sa prejavila ako štatisticky vysoko významná (na všetkých úrovniach $p \leq 0,0000$).

Výsledky Spearmanovej korelácie potvrdili, že u SS_{83-98} odpovede korelujú od 0,635 do 0,829; v prípade SM_{86-90} od 0,232 do 0,722. 0,703). Pričom korelácie sú významnejšie medzi starými rodičmi a rodičmi

Ilustratívnejšie znázornenie výsledkov umožňuje grafická podoba analýzy rozptylu (graf č. 2).

Graf č. 2

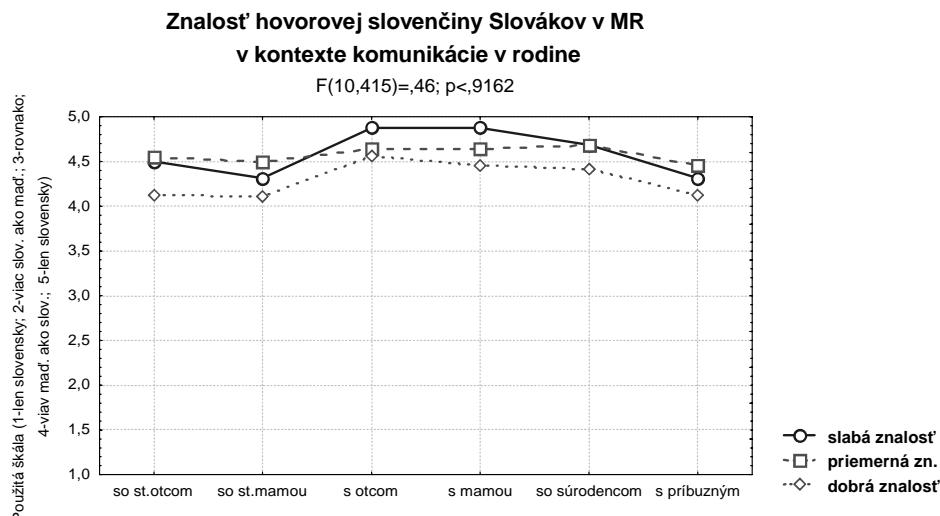
Z priemerných hodnôt odpovedí respondentov je zreteľná diferencovanosť obidvoch skupín predovšetkým vo vzťahu k voľbe jazyka komunikácie. Kým slovenská mládež v SR (SS_{78}) preferuje s rodinnými príslušníkmi komunikáciu viac v slovenskom jazyku, slovenská mládež v MR (SM_{92}) preferuje komunikáciu viac v maďarskom jazyku, a to bez ohľadu na adresáta komunikácie. Čo sa týka adresáta komunikácie výraznejšie rozdiely zaznamenávame v prípade podskupiny Slovákov v SR, ktorých jazykové správanie so starými rodičmi a so vzdialenejšími príbuznými je obohatené aj komunikáciou v maďarčine (so starými rodičmi komunikujú takmer v rovnakej miere v obidvoch jazykoch). Ak zoberieme do úvahy, že polovica respondentov (SS) potvrdila u svojich starých rodičov vyše 50%-né zastúpenie maďarského materinského jazyka (starí otcovia 52%; staré matky 57%), takéto výsledky nie sú nijakým prekvapením.

3.3. Analýza vzájomných súvislostí jazykovo-komunikačných ukazovateľov

V kontexte s pôsobením ukazovateľov (jazyková znalosť a medzigeneračná jazyková komunikácia) nás zaujímalo, či v rámci jednotlivých podskupín (SS a SM) spolu nejakým spôsobom súvisia a ak áno, ako. Podrobili sme ich preto ďalším analýzám, ktoré vypovedajú o týchto súvislostiach. Z položiek ukazovateľa jazy-

kovej znalosti sme v prípade SM³ vybrali položku znalosti hovorovej podoby slovenčiny, v prípade SS položku znalosti maďarského jazyka. Pri ukazovateli medzi-generačnej komunikácie sme pri analýzach aplikovali údaje modifikovanej škály (3 skupiny respondentov so slabou, priemernou a dobrou znalosťou hovorovej slovenčiny, resp. maďarčiny). Výsledky SM prezentujeme na grafe č. 3 a SS na grafe č. 4.

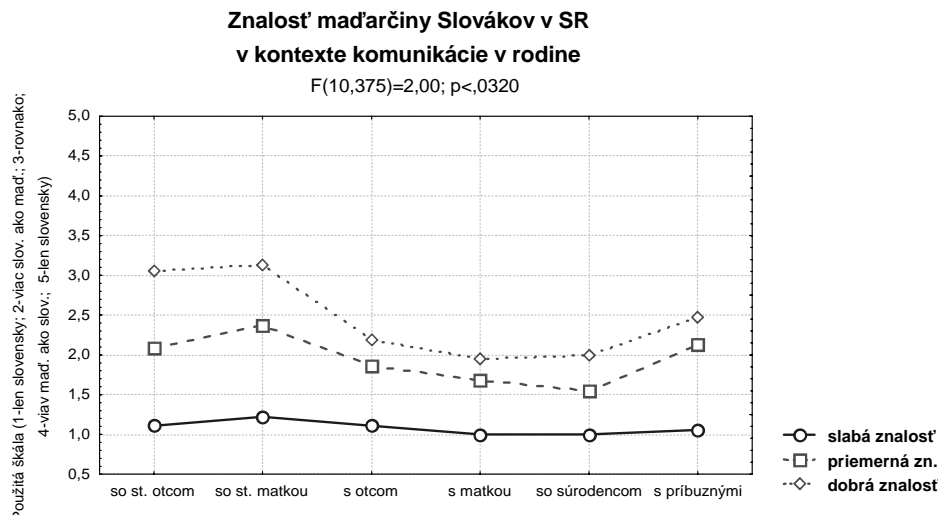
Graf č. 3

Z realizovaných analýz vzájomných súvislostí oboch ukazovateľov v prípade SM₈₆ vyplynulo, že miera znalosti hovorovej slovenčiny neovplyvňuje komunikáciu v medzigeneračnom kontexte, inak povedané, nie je rozhodujúce do akej miery ovládajú respondenti hovorovú slovenčinu v každom prípade volia prevažne alebo výlučne maďarský jazyk v komunikácii so starými rodičmi, rodičmi aj súrodencami. Hoci sú viditeľné mierne tendencie respondentov, ktorí dobre ovládajú slovenčinu vo vyššej miere ju aj používajú v komunikácii s príbuznými, tieto tendencie nie sú štatisticky významné.

Vzťahová súvislosť analyzovaných ukazovateľov v prípade SS₇₈ je odlišná. Z grafu vyplýva, že znalosť maďarského jazyka štatisticky významne ($p \leq 0,03$) ovplyvňuje jeho používanie v rodinnom prostredí respondenta. Tí respondenti, ktorí uvádzali slabú znalosť maďarčiny v tomto jazyku takmer nekomunikujú s rodinnými príslušníkmi, respondenti s priemernou znalosťou uprednostňujú komunikáciu viac v slovenčine a tí respondenti, ktorí deklarovali dobrú znalosť maďarčiny ju aj častejšie používajú – so starými rodičmi dokonca v rovnakej miere ako slovenský jazyk.

³ Ako je z grafu č. 2 zrejmé, u skupiny Slovákov v SR takto realizovaná analýza by nebola zmysluplná, keďže až 94,9% odpovedajúcich respondentov sa zaradilo do skupiny dobre komunikujúcich v hovorovej slovenčine.

Samozrejme si uvedomujeme, že znalosť príslušného jazyka nie je jediným determinantom ovplyvňujúcim jeho používanie a uvedený problém je potrebné skúmať v širších súvislostiach, v určitej jazykovej situácii – v určitom situačnom kontexte (historicko-spoločenský kontext, kontext hovoriaceho daného spoločenstva, interakčný kontext hovoriacich, jazykový kontext; bližšie Kiss 2002). V kontexte našich úvah je dôležitým skutočnosť, že v prípade SM faktor znalosti hovorovej slovenčiny nezohráva významnejšiu úlohu, v prípade SS znalosť maďarčiny je to naopak.

4. Sumarizácia a záver

Hoci prezentované výsledky nemôžeme extrapolovať na slovenskú mládež v jednotlivých krajinách ako celok (nešlo o reprezentatívne vzorky), výsledky disponujú istou výpovednou hodnotou a zasluhujú si pozornosť. Vypovedajú o istých skutočnostiach týkajúcich sa jazykovo-komunikačného správania slovenskej študujúcej mládeže v Maďarsku a na Slovensku, ktorých prejavy, vzhľadom k istej „podobnosti“ ich dvojjazyčnej jazykovej situácie a znalosti slovenčiny a maďarčiny môžu mať relevantné súvislosti.

Z výsledkov skúmania znalosti jednotlivých jazykových podôb a medzigeneračnej jazykovej komunikácie môžeme konštatovať niekoľko zovšeobecnení.

Zo štruktúry jazykového ukazovateľa (znalosť vybraných jazykov a jeho podôb) vyplynulo, že prejavy bilingvizmu sú pre obidve jazykové skupiny – slovenskú mládež v SR aj slovenskú mládež v MR špecifické, determinované podmienkami a charakteristikami (dispozíciami) príslušných jazykových skupín. Slovenská mládež žijúca na národnostne zmiešanom území na Slovensku, podľa ich vlastného vyjadrenia, veľmi dobre komunikuje v spisovnej aj v hovorovej slovenčine, regio-

nálne nárečie ovládajú na priemernej úrovni; jazyk kontaktnej – maďarskej minority ovládajú na priemernej úrovni. U slovenskej mládeže v Maďarsku sa potvrdila veľmi dobrá komunikačná znalosť maďarčiny, slovenský jazyk (všetky jej posudzované jazykové podoby) ovládajú, v zmysle metodiky, na nadpriemernej úrovni.

Zo štruktúry ukazovateľa medzigeneračnej komunikácie vyplynula diferencovanosť obidvoch skupín predovšetkým vo vzťahu k voľbe jazyka komunikácie. Kým slovenská mládež v SR preferuje s rodinnými príslušníkmi komunikáciu viac v slovenskom jazyku, slovenská mládež v MR preferuje komunikáciu viac v maďarskom jazyku, a to bez ohľadu na adresáta komunikácie. Čo sa týka adresáta komunikácie výraznejšie rozdiely zaznamenávame v prípade podskupiny Slovákov v SR, ktorých jazykové správanie s najstaršou generáciou (starí rodičia) je obohatené aj komunikáciou v maďarčine.

Z realizovaných analýz vzájomných súvislosti obidvoch ukazovateľov v prípade slovenskej mládeže v Maďarsku vyplynulo, že miera znalosti hovorovej slovenčiny neovplyvňuje komunikáciu v medzigeneračnom kontexte. S rozdielnymi zisteniami sa stretávame u mladej generácie študentov z národnostne zmiešaných oblastí Slovenska, ktorých znalosť maďarského jazyka ovplyvňuje jeho používanie v rodinnom prostredí respondenta. Tí respondenti, ktorí deklarovali dobrú znalosť maďarčiny ju aj častejšie používajú.

Literatúra

- BOTÍKOVÁ–BOTÍK 2002 = BOTÍKOVÁ Marta, BOTÍK Ján: Bilingvizmus v živote etnických menšín. In: *Bilingvizmus – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22.2.2002 FF UK v Bratislave*. Bratislava: AEP, 2002. 43–48.
- DIVIČANOVÁ 1999 = DIVIČANOVÁ Anna: *Jazyk, kultúra, spoločenstvo. Etnokultúrne zmeny na jazykových ostrovoch v Maďarsku*. Békešská Čaba–Budapešť, 1999.
- DIVIČANOVÁ 2002 = DIVIČANOVÁ Anna: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2002.
- DIVIČANOVÁ 2004 = DIVIČANOVÁ Anna: *Ambivalentné hodnoty slovenského jazyka v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte*. In: UHRINOVÁ Alžbeta, ŽILÁKOVÁ Mária (red.) *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004. 21–31.
- DIVIČANOVÁ–KRUPA 1999 = DIVIČANOVÁ Anna, KRUPA Ondrej: *Slováci v Maďarsku*. Budapešť: Press Publica, 1999.
- DUDOK 2002 = DUDOK Miroslav: *O prirodzenom bilingvizme*. In: *Bilingvizmus – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22.2.2002 FF UK v Bratislave*. Bratislava: AEP, 2002. 53–61.
- HOMIŠINOVÁ 2003 = HOMIŠINOVÁ Mária: *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu. Vybrané výsledky skúmania stavu etnickej identity*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2003.
- HOMIŠINOVÁ 2006 = HOMIŠINOVÁ Mária: *Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu. Teoretická a empirická komparatívna analýza skúmania etnických procesov slovanských minorít*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006.

- HOMIŠINOVÁ 2007 = HOMIŠINOVÁ Mária: Jazykovo-komunikačné správanie pracovníkov / poslancov slovenských menšinových samospráv v Maďarsku. *Sociálne a politické analýzy* 1 (2007): 102–135.
- HOMIŠINOVÁ 2008a = HOMIŠINOVÁ Mária: Jazykovo-komunikačné správanie poslancov slovenských menšinových samospráv v Maďarsku. In: UHRINOVÁ Alžbeta, TÓTH Ján (red.): *Slovenčina v menšinovom prostredí* II. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2008. 461–469.
- HOMIŠINOVÁ 2008b = HOMIŠINOVÁ Mária: *Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. Etnikai folyamatok a magyarországi kisebbségi családokban*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet–Gondolat, 2008.
- HOMIŠINOVÁ 2009 = HOMIŠINOVÁ Mária: Slováci v Maďarsku a Maďari na Slovensku. Empirická analýza konštrukcie etnickej identity. *Človek a spoločnosť* 2009/1. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2009/1/5854>.
- HOMIŠINOVÁ 2011a = HOMIŠINOVÁ Mária: Bilingvizmus – faktor etnickej asimilácie? In: MICHALÍK Boris (red.): *Dynamika akulturácie na etnickej hranici*. Nitra: FF UKF, 2011. 30–37.
- HOMIŠINOVÁ 2011b = HOMIŠINOVÁ Mária: Koncept výskumného projektu jazykového správania slovenskej mládeže v Maďarsku a na Slovensku. *Človek a spoločnosť* 2011/3. <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2011/3/5943>.
- HOMIŠINOVÁ–VÝROST 2005 = HOMIŠINOVÁ Mária, VÝROST Jozef (red.): *Národ, národnosti a etnické skupiny v procese transformácie slovenskej spoločnosti Empirická analýza dát zo sociologicko-sociálnopsychologického výskumu*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2005. [CD ROM.]
- HORECKÝ 2002 = HORECKÝ Ján: Pojmový aparát teórie bilingvizmu. In: *Bilingvizmus – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22.2.2002 FF UK v Bratislave*. Bratislava: AEP, 2002. 49–52.
- KISS 2002 = KISS Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002.
- SOKOLOVÁ–HERNOVÁ–ŠRAJEROVÁ 1997 = SOKOLOVÁ Gabriela, HERNOVÁ Šárka, ŠRAJEROVÁ Oľga: *Češi, Slováci a Poláci na Tešínsku a jejich vzájemné vztahy*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opave–Tilia, 1997.
- ŠTEFÁNIK 2002 = ŠTEFÁNIK Jozef: Jazyková kompetencia bilingvistov. In: *Bilingvizmus – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22.2.2002 FF UK v Bratislave*. Bratislava: AEP, 2002. 61–68.
- UHRINOVÁ 2004 = UHRINOVÁ Alžbeta: *Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004.
- UHRINOVÁ 2011 = UHRINOVÁ Alžbeta: *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku, 2011.
- ŽILÁKOVÁ 2002 = ŽILÁKOVÁ Mária: Dvojazyčnosť Slovákov v Maďarsku. In: *Bilingvizmus – minulosť, prítomnosť, budúcnosť. Zborník príspevkov z medzinárodného kolokvia o bilingvizme 22.2.2002 FF UK v Bratislave*. Bratislava: AEP, 2002. 69–76.
- ŽILÁKOVÁ 2004 = ŽILÁKOVÁ Mária: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapešť: ELTE BTK, 2004.
- ŽILÁKOVÁ–UHRINOVÁ 2008 = ŽILÁKOVÁ Mária, UHRINOVÁ Alžbeta (red.): *Slovenský jazyk v Maďarsku – A szlovák nyelv Magyarországon I–II*. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008.